

מאמר ט

הפקעת גרות

הפקעת גרות עשויה להתבצע בשני מישורים. המישור הראשון הוא ביטול מעשה הגיור – אי־הכרה בכך שמעשה הגרות החיל שם גר על האדם. מישור זה מתחלק לשני כיוונים: האחד, ערעור על תוקף מעשה הגיור, בטענה לפער בין מעשי הגר ובין כוונתו; השני, ערעור על סמכות בית־הדין המגייר, מתוך טענה שהדיינים עצמם אינם מאמינים במהות הגיור ככניסה תחת כנפי השכינה, וממילא אינם יכולים לבצעו. מקובל אצל הפוסקים כי מטעם זה גרות הנעשית בבית־דין רפורמי אינה חלה.

המישור השני הוא ביטול והפקעה למפרע של גיור שחל כבר. גם מישור זה מתחלק לשני דיונים שונים: האחד, הפקעת הגיור מגר שהוחזק כישראל על ידי בתי־הדין או על ידי רבני ישראל שאפשרו לו לשאת אישה; השני, הפקעת הגיור ממי שהתגייר לשם אינטרס זר (= אישות) ולאחר גיורו חזר לסורו. לכאורה, עצם הדיון בהפקעת גיור לאחר שכבר חל עומד בסתירה לדברי הגמרא (יבמות מז, ב) "טבל ועלה הרי הוא כישראל לכל דבר". והדברים יתבררו להלן.

בפרק א נזכיר בקצרה את עמדות הפוסקים ביחס לביטול מעשה הגרות, בפרקים ב–ג נדון בהפקעת חלות הגיור ממי שהוחזק כישראל, ובפרק ד – בהפקעת גיור מן המתגיירים לשם דבר שחזרו לסורם.

א. הפקעת מעשה הגרות

1. אומדנא דמוכח שאין רצון המתגייר לשמור תורה ומצוות

הפוסקים נחלקו האם במקרה שברור כי כוונת המתגייר שונה ממעשיו ומהצהרתו, ו"אנן סהדי" מוכח אומדנא דמוכח שהמתגייר אינו מתכוון להתגייר על מנת לשמור תורה ומצוות – האם במקרה כזה הגיור חל. הסכמת רוב הפוסקים שבהלכות גיור אין אומרים "דברים שבלב אינם דברים" ומתייחסים גם לכוונת הגר ולא רק למעשיו ולדבריו שבפה, ואם ברור שכוונתו אינה לשם שמים – הגיור איננו חל.¹ בשו"ת דבר אברהם (ח"ג סי' כח) מוסבר שהטעם שבגיור מתייחסים לכוונת הלב הוא שמהות הגיור היא הצטרפות לעם־ישראל

---

1. ראה אחיעזר ח"ג סי' כו, ד; שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סי' קנז ואבהע"ז ח"ג סי' ד. וראה דברי הרב דוד בס והרב ישראל רוזן, תחומין כג עמ' 193. וראה מאמר ב – 'הגיור – חזון ומציאות' פ"ב.

הנובעת מאמונה פנימית בא־לוהי ישראל, ולכן גם אם אין בני־אדם יודעים את כוונתו – הקדוש־ברוך־הוא יודע, ואליבא דאמת אין כאן מעשה גיור כלל. לכן, כאשר כוונתו ברורה לנו, אנו יודעים שאין כאן מעשה גיור. יש מהאחרונים – הראי"ה קוק (דעת כהן סי' קנג) והריא"ה הרצוג (מזכרת עמ' 50) שסוברים להפך ולדעתם אף במקרה שיבוא אליהו ויאמר שלא הייתה כוונת המתגייר להתגייר לשם שמים – הגרות חלה, מפני שגם בהלכות גרות אמרינן "דברים שבלב אינם דברים" ומעשיו (החיצוניים) – מעשה הגיור, הם הקובעים.²

2. גיור רפורמי

כאמור בפתיחה, גם "גיור" בבתי־הדין של התנועה הרפורמית או הקונסרבטיבית איננו חל, אף־על־פי שנעשה על־פי כללי ההלכה, והגר הצהיר (מתוך אמונה כנה) על קבלת כל המצוות, מל וטבל בפני בית־דין. אמנם ההלכה קובעת כי כל שלושה הדיוטות מישראל יכולים לגייר, ואם־כן לכאורה גם שלושה הדיוטות המשייכים את עצמם לקהילה הרפורמית כלולים בהלכה זו. אך עמדת פוסקי ההלכה ובראשם הרב משה פיינשטיין שהגיור איננו חל אף לחומרא, מכיוון ששורש הגיור הוא הזהות הדתית הבאה לידי ביטוי בקבלת המצוות, ואם בית־הדין עצמו אינו מקיים מצוות ואינו מאמין בשורשי הדת, ובראשם האמונה בתורה מן השמים, אין זו קבלת מצוות אמיתית.³

ב. הפקעת חלות גרות ממתגייר שהוחזק כישראל

המישור השני שבו הפוסקים דנים הוא הפקעה למפרע של גיור שכבר חל. וכאמור, גם מישור זה מחולק לשני דיונים נפרדים: האחד, הפקעת גיור מגר שהוחזק כישראל על ידי בתי־הדין או רבני ישראל שאפשרו לו לשאת אישה. השני, הפקעת גיור ממי שהתגייר לשם אינטרס זר (= אישות) ולאחר שהתגייר חזר לסורו.

-
2. על הבנת שיטת הרב קוק ראה במאמר ד – 'תהליך הגיור בכתיב הראי"ה קוק', ושם פרקים ו, ז.
3. כפי שנכתב במאמר ה – 'הרב פיינשטיין ושאלת הגיור' ההתנגדות לגיור רפורמי קדמה לימי הרב פיינשטיין, ראה למשל אחיעזר ח"ג סימן כו. מכל מקום את עיקר המאבק לא־יהכרה בגיורים רפורמים ניהל ויישם הרב פיינשטיין. מדברי הפוסקים הקודמים לא ברור האם ההתנגדות היא רק לכתחילה למנוע גיור מ"רבניהם" או שאף בדיעבד אין הוא חל. לעומת זאת ראה אגרות משה אבהע"ז ח"ג סי' ג ובאהע"ז ח"ד סי' עח, שמתיר לאישה שנישאה ל"גר" רפורמי להינשא לאחר ללא קבלת גט מבעלה הראשון. וראה עוד הרב יעקב אריאל, "תוקפו של 'גיור' רפורמי", תחומין יז, עמ' 177 ואילך, המתיר למתגיירת כזו לחלל שבת. לעיל במאמר ה פרק א(2) הערנו שאף אם הגר שהתגייר בבית־דין רפורמי שומר מצוות כהלכתן אין גיורו חל.

האחרונים אינם מרבים לדון בהפקעת גיור למי שהוחזק כישראל על ידי בתי־הדין או רבני ישראל, מפני שלכאורה חזקת גיור היא ככל החזקות, ולאחר שנקבעה קשה לבטלה. מובן ששאלת הפקעת ההכרה בגיור מתעוררת מפני שהגר אינו נוהג עוד כישראל, אלא חוזר לסורו. דיוני הפוסקים המועטים בעניין זה עוסקים לא רק במעמדו ההלכתי של הגר אלא גם במעמדם ההלכתי של הנלווים אליו: האם אשתו נחשבת אשת איש וחייבת עתה בגט? האם ילדים שנולדו לאשתו שזינתה עם אחר הם ממזרים? הפקעת הגרות במקרה כזה מתנגשת עם מעשה בית־הדין שגיירו ועם מעשה רבני ישראל שאפשרו לו, במהלך השנים, להתחתן עם בת ישראל או להתגרש ממנה.

ד"ר מנחם פינקלשטיין מציין⁴ שני ניסיונות להפקיע גרות כאשר הגר עיגן בת ישראל, ובשני המקרים הכריעו הפוסקים שאי אפשר לבטל את הגרות לאחר שהוחזקה כתקפה על ידי בתי־הדין ורבני ישראל (כלומר התקיימה הכרה בנישואיו או בגירושו של הגר).⁵ בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' קכא) דן בהרחבה בשאלה זו:

נשאלתי, איש אחד מקלי הדעת, נשא אישה בחופה וקידושין כדת, ועזב אותה בלא גט פיטורין, ואינו רוצה בשום אופן לגרשה לפני בית־דין כדין תורה. ואחרי התחקות על מהותו, נתוודע כי אמו הייתה נוכרית, ונתגיירה אצל מאן דהו... ועשה מה שעשה לקרוא עליה שם גרות, ומעולם לא נהגו אמו ובנו, כדת ישראל הכשרים. וכזה יש לדון אם על כל פנים לחומרא משום חומר איסור אשת איש נחשב לגרות הנ"ל, והספק בתרתי: אם קבלת המצוות כי האי גוונא נחשב קבלה, והשני, מה שהיה שלא בפני בית־דין בין הקבלה ובין הטבילה.

4. הגיור – הלכה ומעשה עמ' 344.

5. למעשה ד"ר פינקלשטיין דן בשלושה מקרים: שניים בהפקעת גרות כדי להתיר אישה מבעל מעגן, ואחד 'פרשת האח ואחות' ששם שלל הרב גורן את מעמד הגר מאברהם בורקובסקי כדי להסיר את כתם הממזרות מעל הילדים. לטענת פינקלשטיין (עמ' 354) מבחינה מעשית באף לא אחד מן המקרים לא הופקעו הגרות והקידושין. במקרה שהיה במצרים הבעל (המוסלמי) נתן לבסוף גט; במקרה שיידון להלן (מנחת יצחק) הגרות לא הופקעה והאישה לא קיבלה היתר; ובמקרה של האח והאחות היתרו של הרב גורן נבע מהעדר הוכחה שהגר התגייר. לדעתי, אף כי פורמאלית טענת הרב גורן הייתה שהגר לא התגייר כלל, מכל מקום הייתה כאן הפקעה של חזקת הגרות שהייתה לו, שהרי הוא הוחזק כגר, וזהו תורף ההתנגדות החריפה לפסק הדין. על דעות הפוסקים בעניין פרשה זו ראה במאמר יא – 'פרשת האח ואחות'.

הבעיה בשאלה זו היא שמחד גיסא המתגיירת ובנה לא שמרו תורה ומצוות לאחר הגיור וכן לא ברור כלל אם התגיירה כדין, ומאידך גיסא הגרות התקיימה לפני שנים רבות, ובן הגיורת נשא אישה בחופה וקידושין על ידי רב מסדר קידושין כמקובל, ובהמשך מתואר כי אביו ואמו (הגיורת) ערכו לו ברית מילה וקראו לו שם כמקובל בישראל. אם-כן הפקעת גיור האם היא ערעור על חזקתם שהוחזקו אף על-ידי רבני ישראל. בתחילת דבריו, בעל מנחת יצחק מנסה לערער על תוקף תהליך הגיור עצמו, ולאחר דיון הוא כותב:

[כ] אבל כ"ז היה אם באמת נתגיירה בלב שלם, אף אם יהיה מחמת דבר דהיינו אישות... אבל כמוה כמוהם רובא דרובא שבאים להתגייר אין עולה אף על דעתם לקיים כל המצוות כדת, ורק במרמה באים ואומרים בפיהם הכל, ולבם כל עמם... ואם כן הרי כבר כתב בתשובות אבני-צדק (אבהע"ז סי' כו, לח), במי שנראה שנתגייר שלא לשם שמים דמכל מקום גר הוא היינו דווקא אם באמת ידענו אחר כך שגם בצנעה מחזיק בדת משה וישראל. אבל אם בצנעה אינו מתנהג כדת משה, אף שנתגייר – כגוי הוא. והא דאמרינן שאם חזר לסורו הוי ישראל מומר, היינו אם הוחזק להיות גר צדק, אז אם אחר כך חזר לסורו הוי כישאל מומר, אבל אם לא הוחזק מעולם לא... ובכל זה אם היה הגרות נעשה בפני בית-דין כשרים, היינו מוכרחים לומר שהבית-דין בחנו היטב בשעת מעשה וראו שמקבלים בלב שלם, ועל כורחך אף שראינו שאחר כך אין מחזיקים במה שקבלו עליהם אמרינן דהדרו בהו ויש להם דין ישראל מומר. אבל לא כאשר נעשה בפני מאן דהוא, דהלכו אצלו כדי שלא לדקדק הרבה ורק לעשות משאלותם כמובן.

בעל מנחת יצחק מביא שלל טעמים המוכיחים בוודאות שלא היה כאן גיור לשם שמים, ושלא נמצא לה בית-דין של יראי שמים שהיה מוכן לגייר אותה, ולמעשה אין שום הוכחה כי היא התגיירה כלל. סברה נוספת המקעקעת את הגיור היא שהוכיח סופן על תחילתן. מתוך כלל טעמים אלה נטה בעל המנחת יצחק לומר כי הגרות בטלה והאישה העגונה איננה זקוקה לגט. וקביעה זו אינה סותרת את מאמר הגמרא "טבל ועלה הרי הוא כישאל לכל דבר", מפני שהדיון בגמרא עוסק בגר צדק.

אך לאחר ביסוס העמדה הזו הוסיף המנחת יצחק שמנגד, בן הגיורת הזו מוחזק כישאל, שהרי אביו ואמו הכניסוהו בברית כדרך ישראל והוא נישא בחופה וקידושין על ידי רב מוסמך. מכיוון שכך הוא כותב:

[כא] אמנם ראיתי בתשובת אבני צדק בעצמו (שם סי' פ), דנראה קצת סתירה לזה, כמה שכתב אף בנוגע לעניין היתר האיש, דכיון דכבר נתגיירה כמה שנים, אף שאומרים שלא התנהגה בדת ישראל, ועברה איסורים, אפילו הכי בחזקת גיורת היא, דהא מכל מקום לא ראינו עובדת עבודה-זרה עיי"ש.

על-פי העיקרון באבני צדק שאי אפשר לבטל הגיור כאשר הגר הוחזק כישראל, המנחת יצחק ממשיך וכותב:

[כג] ועוד אם הניחה למול את בנה בקטנותו, וקראו שמו בישראל כנהוג, יש לומר דאף אם לא טבלו אותו, וגם לא טבל עצמו לקריו מעולם כנדון דידן שאף לא ידע ולא שמע מעולם מטוב טבילה זו, שנתגדל בין קלי הדעת כמותו. אבל על כל פנים הוי בכלל גר שמל ולא טבל... ומכל מקום למעשה יש להצטרף כ"ז לחומרא.

סברה זו – החזקתו כישראל – היא הטעם העיקרי לכך שהרב מטשעביץ הכריע בנידון זה לחומרה (מנחת יצחק שם סי' קכג):

יקרתו עם קונטרסו הנחמד השגתי... אולי למעשה אף-על-פי שצער לי בצערן של בנות ישראל, אך אי אפשר לי להזדקק להיתרא... ועוד נראה לי להיות שהכניסו בנם לברית מילה וקראו שמו בישראל ברבים, ואמנם הם הכניסו אותו בתור ישראלי, אם כן לשיטת הסוברים דהאם חשיבי כנוכריות, וא"כ הוי הבן צריך טבילה, מכל מקום הא שייך אצלו גם כן לומר מי לא טבל לקריו... וכל זה כתבתי רק בדרך הערה, אולם באמת בלא"ה לדעתי דאין תרופה בנד"ד אחרי שגדולה החזקה שכבר הוחזק לישראל, גם סדרו לו קידושין בתור ישראל, וח"ו יאמרו אשת איש יוצאת בלא גט.

כשגר מוחזק כישראל, אפילו החזקה מבוססת על גיור מפוקפק, אי אפשר לבטל הגרות, אף במקום עיגון. גם הרב דיכובסקי נוקט עמדה זו, במאמרו 'ביטול גרות למפרע' (תחומין כט עמ' 267):

אני מסכים שצריך לדקדק בכנותו של המתגייר בעמדו לפני ביה"ד. מאידך גיסא, אני מתקשה לקבל את הדעה שיש לחטט במשפחתו של גר עד לאלף דור. דבר זה אינו מתיישב עם ציווי התורה "ואהבתם את הגר", ואינו מתיישב עם החזקה

שנוצרה במשך השנים. כמו כן, כאמור, אין שום אפשרות לברר בדיעבד, ובודאי לא אחר שנים רבות, את שאירע באותו רגע של טבילת הגרות.⁶

ג. החלטת כלל ישראל ביחס לגר

הרב יוסף אליהו הענקין כותב ביחס לפרשת האח ואחות:⁷

בנוגע להשאלה הכללית בעניין ההיתר של הרב גורן, לדעתי העניין הזה קשה ביותר וצריך הסכם של גדולי הרבנים בזמננו יחד עם הסכם של גדולי הרבנים בכל העולם. וכל זמן שלא נעשה בית דין כזה אין לסמוך על היתר כזה. והשי"ת יצילנו ממכשול שלא תבוא תקלה על ידינו.

אין ברור מהדברים מה הכוונה "השאלה הכללית". יכול להיות שהרב הענקין סבור כי בהסכמה רחבה של גדולי הרבנים בעולם יש מקרים חריגים שבהם אפשר להפקיע את הגרות גם מאדם שהוחזק כגר גמור, בוודאי כאשר מתברר למפרע שגרותו לא הייתה כנה וכן שגרותו יוצרת בעיות לכלל ישראל. אם זו אכן כוונתו, נשאלת השאלה מנין סמכותם

6. הרב גורן, פסק הדין בעניין האח ואחות, ירושלים, עמ' 137 כותב: "ישנה דרך אלטרנטיבית למקרה שנחשוש שמא בכל זאת הוא התגייר כדין... אלמא מי שהתגייר בגלל תועלת אישית ולא לשם שמים כלל... מעמדו תלוי ועומד עד שתראה אחרתו... אבל אם אינו שומר מצוות לאחר הגרות חי כגוי וחוזר לסורו ולדתו הקודמת, גרותו פוקעת למפרע". בין יתר הוכחותיו הוא מתבסס (שם עמ' 144) על דברי ההורא אמינא של המנחת יצחק הללו. ואמנם המקרה שעליו דן הרב גורן קל יותר מאיסור אשת איש שעליו דן במנחת יצחק. שהרי דיונו הוא בהיתר ממזרים שהם "רק" בלאו, ומן התורה ספק ממזר מותר (ולא איסור חמור של אשת איש); ולגבי עצם הפקעת גרות ממי שהתגייר מאהבת אישה וחזר לסורו, ראה להלן. ומכל מקום מסקנת המנחת יצחק היא שכאשר יש חזקת יהדות אי אפשר להפקיע גרות, וזו כנראה עמדת הפוסקים שחלקו על היתרו של הרב גורן. בעניין האח והאחות הייתה לבורקובסקי חזקת יהדות שהוחזקה בישראל ע"י כמה בתי דין, הן בגירושיו מאם הילדים (נתינת גט נעשתה לאחר שכבר ילדה את האחים, ושנים רבות לפני התפוצצות הפרשה) והן נישואיו עם אשתו השנייה, והן על ידי החברה הכללית.

7. על הרקע העובדתי של פרשת האח ואחות ראה להלן בהקדמה למאמר יא. עיקרה של הפרשה עסק בשאלה האם אברהם בורקובסקי, נכרי מלידה, עבר תהליך של גיור בעברו. בורקובסקי הוחזק על ידי החברה הכללית כגר, וגם בתי הדין השיאו אותו וגירשו אותו כדת משה וישראל אך מאידך לא היה לו שום הוכחה (עדים או מסמכים) לגיורו, והוא לא נהג כיהודי כשר; ותכן מכתבו של הרב יוסף אליהו הענקין הוא כפי שהתפרסם במאמרו של הרב איתם הנקין הי"ד, "זה פאליטיק לא הלכה – הרב שלמה גורן, פרשת 'האח והאחות' והרב יוסף אליהו הענקין", אסיף א 329 (התשע"ד). שם בעמ' 19, הרב איתם הנקין מערער על כך שנוסח מכתב זה יצא מאת הרי"א הענקין.

של "גדולי הרבנים" בעולם? ואיך אפשר להפקיע גרות, הרי "טבל ועלה הרי הוא כישראל לכל דבר"? נראה לי שדבריו מבוססים על דברי החת"ם סופר.

בשני מקומות מצינו שחז"ל הפרישו חלקים מעם-ישראל וקבעו להם דין כגויים לכל דבריהם. לגבי עשרת השבטים נאמר ביבמות (טז, ב - יז, א): "לא זזו משם עד שעשאו עובדי כוכבים גמורים, שנאמר: 'בה' בגדו כי בני זרים ילדו". וכן ביחס לכותים, אף למאן דאמר כותים גרי אמת, הגמרא בחולין (ו, ב) אומרת: "ולא זזו משם עד שעשאו עובדי כוכבים גמורין".⁸ בעקבות כך, החת"ם סופר כותב בהגהותיו לשו"ע (או"ח סי' ט):

ועיין בתוס' יו"ט משנה ד פרק ז מנידה דתמה על כותים. אי גירי אמת הן איך עשאו כנוכרים לטהר נידות ואהלות שלהם. ונראה לפענ"ד שיש כוח בכלל ישראל להוציא המורדים מכלל האומה ויחזרו לגויים גמורים אף להקל... והם נמנו וגמרו להוציאם מברית ישראל לגמרי... ומצינו בעזרא יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה, משמע שהוציאם מכלל ישראל.⁹

8. ראה ש"ך, יו"ד סימן קנ"ט סק"ה, שעשאו כעכו"ם אף לקולא. ולעומתו ראה דרכי תשובה שם ס"ק כ"ג, ובסימן קל"ט ס"ק ד; רבים מהפוסקים סבורים, שדברי שמואל "לא זזו משם", אינם מתייחסים רק לעשרת השבטים אלא שהחלטת בית-הדין הייתה על כל המומרים העתידים להיות בעם-ישראל, שאם יולידו בנים בוגדים - דינם של הבנים כגויים, ואין קידושיהם קידושין. ראה מאירי יבמות שם, בשם רבותיו וחכמי אשכנז. ראה שו"ת מהרשד"ם (אבהע"ז סי' י) "כשהוא משומד שהורתו ולידתו בגויות... וכן מצאתי בתשובה אחת בפסק שעשה מוהר"ר יעקב בן חביב ז"ל, וכתב וז"ל... ולע"ד דרב סעדיה גאון ס"ל כלישנא בתרא דאמר לא זזו משם עד שעשאו גוים גמורים וכמו שגוי ודאי אין קדושו קדושין כן אלו". ובשו"ת מהרש"ם (ח"ב סימן קיא) צירף דעות אלו להלכה. ובשאלת יעב"ץ (ח"ב סי' קנב) פסק שקראים כגויים מדין הנ"ל.

מנגד, הריטב"א יבמות שם כתב שדברי הגמרא "לא זזו" הם תקנה חד פעמית. וכך הסכימו רוב הפוסקים שחששו לקידושי מומר ולקידושי בנו. וראה שו"ת הרשב"ש (סימן פט) שכתב: "ואין לטעות ולומר שמה שגזרו עליהם, שהיא כוללת לכל גוי הבא על בת ישראל דהוי גוי, דהא בכלליה סוגיין דתלמודא דישאל משומד דיניה כישראל. והכי פסקי כלהו רבוותא נ"ן, אלמא דלא הויה דלא היא גזרה אלא לבני בנותא דהויה דרא בלחוד" וציטט שם את דברי הרשב"א שגם סבר כן.

9. ראה דברות משה חולין, ח"א סי' כא סוף הערה כט, שכתב על דברים אלו: "וברור שאין זה מדברי החת"ם"; במקומות שונים נקט הרב פיינשטיין בשיטה של שלילת ייחוס הכתוב לכותב. ראה הרב יהושע מונדשיין, קובץ בית אהרון וישראל כרך קכא שליטת מקומות אלו; וראה עוד אצל הרב מרדכי טנדלר, מסורת-למשה, פרשת וישלח אות ב, שלדעת הרב פיינשטיין הוסיפו דברים בפירוש הרשב"ם על התורה שלא יצאו ממנו. וכן שם עמ' תקכב שאף בפירוש הרמב"ן עה"ת יש דברי כפירה שנכנסו על ידי תלמידים; ולהסבר הדברים, ראה הרב בצלאל דבליצקי, קובץ בית אהרון וישראל, כרך קכב.

החת"ס מחדש שיש בכוח האומה וחכמי ישראל להוציא מתוכה את הפורשים מדרכי הדת והאמונה ולעשותם כגויים לכל דבר, אף לקולא בדיני טהרה ואהלות. ואמנם דברי החת"ס אינם מתייחסים דווקא לגרים, ולדעתו ניתן להפקיע יהדות מכל מומר, כמו שמצינו שהפקיעו את יהדותם של עשרת השבטים (יבמות טז, ב). מכל מקום מדבריו נלמד שיש כוח לחכמי ישראל כמבטאים את עמדת כלל־ישראל להפקיע יהדות, בוודאי ביחס לגרים שחזרו לסורם, כמו שהפקיעו חכמים את גרות הכותים אף למאן דאמר גרי אמת הן (חולין ו, א). ובשני המקרים (עשרת השבטים, כותים) ההפקעה נבעה מכך שהם היו מומרים ("בה' בגדו") ומכך ששמירה על מעמדם כיהודים עלולה ליצור בעיות לכלל ישראל, כדברי הגמרא (יבמות שם) שאלמלא ההפקעה היו חוששים לקידושי גוי שקידש בת ישראל בזמן הזה.¹⁰

ד. הפקעת גרות ממתגייר לשם אישות – שיטת הרמב"ם

הגמרא (יבמות כד, ב) קובעת שבדיעבד אף המתגיירים ממניע זר (אהבת אישה, שולחן מלכים) גרים הם. מובן שגם מתגיירים אלו צריכים לעבור את כל שלבי הגיור המקובלים, וביניהם קבלת המצוות. ואף־על־פי שבמקרה כזה יש חשש שאין הם מקבלים מצוות בכנות, מכל מקום כתב הריטב"א (שם) "אגב אונסו גמר וקיבל". על־אף דברי הגמרא כתב המרדכי (פרק החולין סי' קי):

---

10. וראה לעיל מאמר ה – 'הרב פיינשטיין ושאלת הגיור' הערה 5, לעמדת פוסקי ההלכה תלמידי החת"ס סופר בדבר הפרדת הקהילות. וראה יעקב כ"ץ (הנוכח שם, עמ' 236) שעמדת תלמידי החתם סופר נבעה מדבריו בשו"ת ח"ו סי' פט. אך יש לציין שהחתם סופר בשו"ת שם לא הוציא את הפורשים מכלל ישראל אלא כתב שאם יהיה לו כוח "יהי עדתם כעדת צדוק ובייתוס ענן ושאלו". לעומת זאת בשו"ת מהר"ם שיק (תשובה לבעל הכתב־סופר, או"ח סי' שה) הוא הציע להתייחס אליהם כגויים, מתוך מטרה שיוצאו במהלך השנים מכלל ישראל, וכדבריו: "פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה, מדוע חכמי וגאוני ישראל העומדים לשם ולתהילה מחשים ועומדים מנגד ביום קרב ביום שבות זרים חיל האמונה והיראה, אויבי ה' יערימו סוד... כה עשו אבותינו לכותים בימי בית שני... והרחיקם והבדילם מקהל ישראל לאסור פתם וינם וכל אשר להם כגויי הארץ... ובימי רבן גמליאל כשרכו האפיקורסים בישראל תיקנו ברכת 'ולמלשינים'... וכזאת וכזאת עשו רבותינו ז"ל אשר היו לפנינו לכת הרעה ש"צ ימח שמם... עד שהובדלו מקהל ישראל וזכרם יסוף תמו ונכרתו מן הארץ... לא אדע למה לא נפרסם האמת מה דינם של אנשים אלו לפי דת תורתנו הקדושה, כיון שכפרו בתורה מן השמים ובהרבה מעיקרי דת תורתנו... אם כן הרי הם אינם יהודים וכגויים גמורים ורעים מהם". וראה בהערה שם דברי יעקב כ"ץ.

אני הדיוט הכותב נראה לי דמי שבא לפנינו להתגייר וידוע לנו שבשביל תועלת דבר הם עושים אין לקבלם... ואע"ג דפסק לשם הלכה כולם גרים גמורים י"ל לאחרי כן כשאנו רואים שמיישרים דרכיהם אע"פ שמתחלה עושים לשם אישות... ומה שנראה לי כתבתי ומרבתי לא נראה לי מידה זו ועל בינתי אין להישען.

מדבריו נראה כי המתגייר לשם אישות הוא כספק גר, ודברי הגמרא: "כולם גרים הם", כוונתם לאחר שאנו רואים כי "מיישרים דרכיהם", אבל עד אז אי אפשר להתייחס אליהם כגרים גמורים.

במבט ראשוני¹¹ דברי הרמב"ם שחוששים לגר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצוות נראים כחופפים לדברי המרדכי שהגרות אינה חלה עד שתתברר צדקות הגר ולכן "חוששין לו". אך דברי הרמב"ם צריכים ביאור, מפני שנראה לכאורה כי הם סותרים זה את זה. בהלכות איסורי ביאה פרק יג הלכה טז הרמב"ם כותב "ולפי שגייר שלמה נשים ונשאן וכן שמשון גייר ונשא, והדבר ידוע שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר ולא על-פי בית דין גיירום חשבן הכתוב כאילו הן עכו"ם ובאיסורן עומדים ועוד שהוכיח סופן על תחילתן..." ואילו בהלכה יז כתב "ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואע"פ שנגלה סודן". איך ייתכן ששלמה ושמשון המשיכו לקיימן כנשותיהם אף לאחר שהתגלה סודן והוכיח סופן על תחילתן והכתוב קראן נוכריות?

האחרונים נחלקו בפירוש דברי הרמב"ם, וחלק מפירושיהם נוגע לשאלה האם אפשר להפקיע גרות שכבר חלה.¹² בשו"ת אמרי יושר (סי' קעו) כתב ששיטת הרמב"ם זהה לשיטת המרדכי, וכדבריו:

11. בכמה מאמרים בספר דנתי בהיבטים השונים של דברי הרמב"ם ש"חוששין" לגר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצוות. הדיונים שם מבוססים על המתבאר במאמר זה, שלדעת רוב האחרונים גם במקרים שאין ידועה כוונת הגר, מכל מקום לאחר שעבר את תהליך הגרות הוא כישראל, ואין דרך חזרה. לעיל במאמר א פ"ד הובאה שיטת הרמב"ם בהנגדה לשיטת הריטב"א ביחס לטעם שהגיר חל אף שהוא נובע ממניע זר. במאמר ז – 'חוששין לו', דנתי בהרחבה במשמעות המעשית של החשש: מעמדו של הגר קודם שהתבררה צדקותו; כמה זמן נצרך לברר האם הוא מתהלך בדרכי ישרים או שהוא חוזר לסורו; מי הם החוששים, וכו'. כאמור, הדיון שם ובמקומות אחרים מתבסס על המתברר במאמר זה שהגרות תופסת ואינה יכולה לפקוע. ומכל מקום, מטבע הדברים ישנה חפיפה חלקית בין המאמרים. וראה עוד במאמר ב – 'הגיר – חזון ומציאות' פרק ג.

12. ראה לעיל מאמר ב שם ובמאמר ז שם שיש שרצו לפרש את דברי הרמב"ם שגר המתגייר לשם אישות, כל זמן שלא הוכחה צדקותו הוא בעל מעמד של 'גר' אך לא 'גר צדק'. ונראה כי כוונתם היא שקדושת ישראל אין לו, אף-על-פי שהוא כלול במעמד ישראל. וממילא זו הסיבה שחוששים לו, וכנראה הכוונה

שבאמת גם הרמב"ם ז"ל סבור כהגהות מרדכי והעתיקו השו"ע (רסח, יב)... דמבואר בעליל דבגיייר לשום אישות וכדומה עדיין גם בתר הגרות חוששין לו עד שיתברר במשך הזמן תהלוכותיו ביהדות וזה ממש כדברי הגהות מרדכי. וכן מבואר עוד להדיא כן ברמב"ם (פ"ג מאיסור"ב הט"ו) וזה לשונו: לפיכך לא קיבלו בית-דין גרים בימי דוד... שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגרי הצדק... והיו בית דין חוששין להן שכך זה הוא ממש כהגהות מרדכי. ואף שכתב הרמב"ם בסעי' יז... ואפילו חזר ועבד עכו"ם הרי הוא כישראל מומר שקידושיו קידושין ומצווה להחזיר אבידתו... [צ"ל] דקאי על רישא בלא עבד עכו"ם ומל משום תועלת. וכיוון דכתב מחזירין אבידתו, על כורחך דאין דנין אותו כספק גוי. דהא ספק גוי ספק ישראל אין צריך להחזיר לו אבידתו... מכל מקום לעניין מילתא דאיסורא כגון ליקח אותה לאישה ולסמוך עליה באיסור והיתר וכדומה כתב שחוששין לה עד שתברר צדקתה ואולי גם לעניין קידושין אם בא אחר וקדשה חוששין לקדושי שניהם.

יש לבאר שדעת האמרי יושר היא שכל זמן שלא התבררה צדקותו, הוא עדיין ספק גר וחוששים לו. רק בשעה שתתברר צדקותו הוא יהפוך לישראל גמור, אך עד אז הוא ספק גר, ומכל מקום גרותו לעולם אינה יכולה להתבטל. ואם לא התבררה צדקותו שנים רבות, הוא במעמד של ספק גר במשך כל הזמן הזה. עם זאת, בהתייחסותו למרדכי הוא כותב: "אם מתנהג בדת יהודית הוי גרות ואם לאו לא הוי גרות כלל", ומשמע שהגרות אינה חלה כלל. אך אי אפשר לומר כן, שהרי הוא מזהה את דברי המרדכי עם דברי הרמב"ם שכתב ש"חוששין לו" ושקידושיו קידושין ושמחזירים לו אבדתו, ולהבנתו הלכה זו "קאי ארישא" (ולא על ההלכה שאם חזר לעבוד עכו"ם), כלומר על הזמן שעדיין לא התבררה צדקותו וחוששין לו, ולמי שהוא מוגדר כספק שקיים אצלו צד שאינו יהודי אין מחזירים אבדה (מפני שהמוציא מחברו עליו הראיה). יתרה מזו, הוא כותב שאם הגירות הזאת התקדשה לאדם אחר נוסף על הראשון חוששים לקידושי שניהם. ומכיוון שכך ברור שאי אפשר לומר שהגרות בספק (אם היא יהודיה או גויה) ויהדותה יכולה לפקוע (=להתברר שלא היה גיור) בזמן מן הזמנים, שהרי אם היא פוקעת אז קידושי הראשון אינם כלום וממילא אף אם תחזור לאחר זמן להתנהג כיהודיה אין כאן גרות ואין לחשוש לקידושי השני. ואם היא מתנהגת כיהודיה אז קידושי הראשון תפסו, והשני לאו כלום. אלא חייבים לומר שהיא במעמד של

שאינן משיאין לו אישה מבנות ישראל. ומכל מקום הוא גר, ולפירושים אין בדברי הרמב"ם השלכה על שאלת ביטול גרות.

”ספקי־הודייה” כל הזמן, וגיוורה יחול באופן מלא ברגע שתתברר צדקותה, וממילא קידושי הראשון הם במעמד של ספק וגם קידושי השני כל זמן שלא התבררה צדקותה. לפי הבנתנו מעמדו של הגר בתקופת הביניים וכל זמן שלא התבררה צדקותו הוא כעין ספק גר, ואין זמן מוגדר לבירור צדקותו.¹³ מדברי האחייעזר (ח”ג סי’ כו, ג) נראה שדעתו כדעת האמרי יושר. בניגוד להבנה זו, הרב הרצוג מפרש שלדעת הרמב”ם הגרות תופסת באופן מלא, וממילא ברור שאין היא פוקעת בשום מצב. וכדבריו (ספר מזכרת אותיות ח, יג):

[ח] יש מקום עיון בדברי הרמב”ם ז”ל... ממתנינים להם עד שתברר צדקתם... ואיך תתברר צדקתם, ובמה יודע אפוא שבאמת כיוונו לשם שמים אם על ידי זה שלא יישא אותה האישה הישראלית הנטען עליה, עד מתי תחכה לו, עד שתמות, או עם שתינשא לאחר... הרי אין זה במשמעות לשון הרמב”ם. ולמה נמתין הלא על־פי דין כולם גרים. והלא על כורחנו שאין כוונתו שכל זמן שלא נתבררה צדקתם אין קידושין שלו תופסים בתורת ודאי קידושין כישראל, אלא כדי לשמור על כרם ה’ אין נותנים להם לכתחילה לבוא בקהל ה’ עד שתתברר צדקתם, והוא בתורת גדר וסייג אבל אין זה מעצם הדין...

[יג] אבל זה הרי ברור שלדעת רבנו ז”ל היו גיורות על־פי הדין... ואם תאמר שכוונתו שפסק מלעבוד עכו”ם ואחר כך חזר לעבוד, אבל זה שלא פסק כלל הוכיח סופו על תחילתו ואינו גר כלל, הרי תיכף אחרי זה הוא אומר ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהם ולעיל הוא אומר שהוכיח סופן על תחילתן שעובדות עכו”ם הן ובנו במות,

13. בניגוד לדברינו, הרב גורן סבור (פסק הדין בעניין האח ואחות עמ’ 139) שאם לאחר זמן שב הגר לסורו הגרות התבטלה. וכן הבין בספר גר המתגייר עמ’ 139 הערה 77; וראה דברי הרב מרדכי בראלי, “האם אי קיום המצוות ע”י הגר מבטל את גיורו?” המעין כרך מט, ד תמוז תשס”ט עמ’ 45, המסביר שלדעת אמרי יושר אכן ספק הוא, אך אין זה ספק שקול אלא “טפי דנין אותו כישראל” ולכך מחזירים לו אבדתו. ביטול גרות חל רק אם מיד אחר הגיור לא קיים הגר מצוות, אך אם חזר לסורו לאחר זמן לא בטלה, ולכן קיימו שמשון ושלמה נשותיהם. וכתב שם שלכאורה צריך להגדיר איזה היקף של אי־שמירת מצוות מבטל את הגיור. הרי לא מסתבר שזלזול בהלכה אחת ישמש הוכחה שלא קיבל עליו באמת את שמירת המצוות. וכתב שם שמדברי האבני צדק (המוזכר במנחת יצחק לעיל), ההולך בשיטת האמרי יושר, נראה כי פריקת עול מצוות גמורה היא הוכחה שמבטלת את הגיור. מאידך פינקלשטיין בהגיון – הלכה ומעשה עמ’ 343 הערה 215 הסיק מדברי האמרי־יושר ש”טפי דנין אותו כישראל” ולכן קידושי קידושין, כדברינו – שאף לדעת האמרי־יושר אי אפשר לבטל גרות; ראה הרב דוד בס, “תוקפו של גיור בדיעבד אם הגר אינו שומר את כל המצוות” תחומין כג מציין לעמדת הרב גדליה אקסלרוד (מגדל צופים ח”א סי’ ל וח”ב סי’ לו), שחוששים לו באופן תמידי עד שתתברר צדקותו, ועמדת הרב בס.

ומשמע לכאורה שלא הוחזקו כלל בפרישה מע"ז... אבל במה שהרמב"ם ז"ל אומר בסוף ולפיכך קיימו משמע לכאורה שאפילו אם חזרו לעבוד ע"ז ואפילו לא פסקו כלל מכל מקום הם כישראלים מומרים.

להבנת הרב הרצוג, החמירו בגר המתגייר לשם אישות שלא להשיאו בת ישראל, אך הגרות היא מוחלטת.¹⁴

שיטה שלישית והפוכה היא שיטת הצפנת פענת, שנראה מדבריו כי גר המתגייר לשם אישות וחוזר לסורו – גרותו פוקעת. וכדבריו (איסורי ביאה יג: יד):

ועי' רש"י יבמות דף מ"ה ע"ב ד"ה בא ע"ש¹⁵ ומדברי רבינו כאן משמע דאם אח"כ עובד ע"ז בטלה הגרות מעיקרא והוה כמו הוכיח סופן על תחלתן.

מדברי רש"י המצוינים בדבריו נראה כי טבילת גרות לשם אישות איננה טבילה גמורה כטבילה גרות הנובעת מאהבת ה', ולדעתו אם יתברר שהמתגייר איננו מתכוון לשמור מצוות – הגרות בטלה מעיקרא. ולדבריו צריך לפרש את דברי הגמרא "טבל ועלה הרי הוא כישראל לכל דבריו" דווקא בגר שהתגייר מתוך הכרה ואמונה בא-לוהי ישראל.¹⁶ בצפנת פענת מזהה את שיטת הרמב"ם "חוששין להן", "והוכיח סופן על תחילתן" כוזה לשיטת רש"י זו. אך דבריו קשים, שהרי הרמב"ם דן על נשות שמשון ושלמה, ושם הם קיימו נשותיהן אף לאחר שחזרו לסורן. ואמנם הכתוב קראן נכריות, אך הרמב"ם מסייג שהן לא היו גויות לגמרי. וצ"ע. בעל חזון נחום (ס"ז) מסתמך על דברי הצפנת פענת, וכותב:

והנה בט"ז יו"ד רסח העתיק מדברי הדרישה... אסרינן יינו אפילו למפרע קודם שחזר לסורו. וכתב על זה הט"ז דזה דבר שאינו אמת, כיוון שבא לכלל ישראל הוחזק לכל

14. וקשה לשיטתו לשון הרמב"ם "הוכיח סופן על תחילתן", ומכל מקום ברור שאי אפשר לבטל גרות, שהרי גרות נשות שלמה ושמשון "שהוכיח סופן על תחילתן" לא בטלה; וראה הרב מרדכי בר אלי, שם עמ' 39, שכתב: "לדעה זו [=דעת הרב הרצוג] צריך לומר, שכשכתב הרמב"ם... לא הייתה... שסופן הוכיח לגמרי על תחילתן, אלא שהרמב"ם השתמש במטבע הלשון הזה כדי להביע שהן חזרו בהן מיהדותן, אבל להלכה הן נשארו יהודיות".

15. המחלק בין גרות הנובעת מאהבת ה' ולשם שמים לגרות לשם אישות.

16. וכך כתב הרב גורן, פסק הדין בעניין האח ואחות, ירושלים, עמ' 139. וראה לדברי ד"ר פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה, עמ' 342–343, ובייחוד שם הערה 215 שדברי הצפנת פענת הם המקור היחיד שכותב שהגרות בטלה, אך הם נכתבו על דברי הרמב"ם בהלכה יד, וגם הוא מתקשה בהבנת דברי הרמב"ם בהלכה יז ששלמה יז ששלמה ושמשון קיימו נשותיהם.

דבר כישראל ואין לך לפוסלו עד שיוודע לך שהוא פסול משם ולהבא. ולענ"ד אין הדבר רחוק... כן ראיתי גם כן בצפנת פענח... דבגר הנחשד לדבר אחד הוי חשוד לכל התורה שהוא על-פי דברי הרמב"ם הוכיח סופן על תחילתן דמשמע דגר שעבד אחר כך ע"ז בטל הגרות למפרע וה"ה בנעשה חשוד לדבר אחד... ולפ"ז יתכן שפיר דברי המתרצים בדרישה בגר שחזר לסורו הוי יינו... ולכאורה יש להקשות דלפי סברת הרמב"ם דבטל גרות למפרע אם כן למה אמרינן ביבמות מז דאם קידש קידושיו קידושין הרי מכיוון שבטל הגרות למפרע הרי הוא כנוכרי מעיקרא... אבל יש לומר... דמשום סברא דהוכיח סופו על תחילתו הוי רק ספק. ולפי זה הכא נמי בגר שחזר לסורו הוא רק חומרא אבל לא לקולא ואם קידש קידושין קידושין.

לפי דבריו, שכאמור מסתמכים על דברי הצפנת פענח, כל גרות בטלה ברגע שחזר הגר לסורו. אין הוא מסייג זאת דווקא לגר המתגייר לשם אישות (וזה לכאורה שלא כדברי בעל צפנת פענח המסתמך על דברי רש"י). את דברי הגמרא שטבל ועלה הרי הוא כגר לכל דבר וקידושיו קידושין, וכן את דברי הרמב"ם ששלמה ושמשון קיימו נשותיהם אף-על-פי שנגלה סודן הוא מפרש כחומרא מדרבנן ובדיני ספק. כלומר בטלות הגרות היא רק לעניין קולא, אך יש להחמיר להתייחס אליו כיהודי ואי אפשר לבטל קידושין וכו'.¹⁷ דבריו קשים, שהרי הרמב"ם כותב שמצווה להחזיר את אבדתו ואם הוא במעמד ספק גר הרי ההלכה היא שלגוי אין מחזירים אבדה וכאן היה צריך להיות המוציא מחברו עליו הראיה, וצ"ע.

שיטה רביעית מצינו בדברי בעל אגרות משה בכמה מתשובותיו. וכדבריו (ח"ג יו"ד סי' קח):

ועיין ברמב"ם שכתב על נשים ששלמה ושמשון גיירו ונשאום שהוכיח סופן על תחילתן... ומ"מ כתב בהלכה י"ז גר שלא בדקו אחריו ומל וטבל בפני ג' הדיוטות הרי זה גר ואפילו חזר ועבד כו"מ הרי הוא כישראל מומר, ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואע"פ שנגלה סודן, שלכאורה הם דברים סותרים. דממה שכתב שהוכיח סופן על תחילתן משמע שנבטל גרותן ואיך כתב אח"כ ולפיכך קיימו שמשון ושלמה נשותיהן ואע"פ שנגלה סודן הרי שלא נבטל גרותן? וצריך לומר דעבר זמן גדול עד שהתחילו לעבוד עכו"ם ולכן אין זה הוכחה ממש לבטל גרותן דהרי התם שנתגיירו בשביל רצון בעליהן שלא היו נושאים אותן אם לא היו שומרות תורה הרי זמן גדול שמרו התורה בידען שלא יחזיקו אותן לנשים כשלא ישמרו התורה. ורק אחר זמן גדול תקפה יצר ע"ז עלייהו עד שלא היה איכפת להן אם

17. וראה הגיור – הלכה ומעשה עמ' 343 הערה 215.

יגרשום, ולכן לא נבטל גרותן מצד דברים שבלב אף שלפי האומדנא הוא הוכחה אף שעבר זמן גדול גם על תחילתן שלא קבלו המצוות עליהן אלא אמרו בפיהם לרמות בעליהן ואת הב"ד. דלכטל הגרות בעינן אומדנא ברורה כאנן סהדי שזה ליכא בעבר זמן גדול, אלא עניין השערות לכן קיימו נשותיהם דהא לא נבטל גרותן ולא נאסרו אף שנעשו מומרות.

שיטתו זו חוזרת בכמה מתשובותיו¹⁸ ודנו בה במאמרים שונים.¹⁹ ומכל מקום מדבריו ברור שאם הגר שמר תורה ומצוות תקופה מסויימת אי אפשר לבטל הגרות. ועדיין הדברים קשים, שהרי הגמרא ביבמות מז, ב כותבת "טבל ועלה" הרי הוא כישאל לכל דבר, ומשתמע שהגרות תופסת מיד, אף קודם שמתברר לנו אם שמר תורה ומצוות או לא. כמו כן לשון הרמב"ם "הוכיח סופן על תחילתן" משמעה הוכיח ממש, ולדברי הרב פיינשטיין "אין זו הוכחה ממש". יש שרצו לומר שהחילוק הוא בסוג הגיור, האם המניע לגיור הוא אישות או לשם ה'. בגיור לשם אישות צריך הגר להוכיח את צדקותו ולכן חייב לשמור מצוות בפועל תקופה מסויימת כדי שהגרות לא תבטל, אך בגיור לשם ה' מיד כשטבל ועלה הרי הוא כישאל לכל דבר ואפילו חזר מיד לסורו.²⁰ ויש שכתבו שכאשר בית דין חוששים

18. ראה אגרות משה אבעה"ז ח"ג סי' ד שכתב: "בענין נוכרי שנתגייר וניכר שלא קבל מצוות מזה שלא שמר דיני התורה אחר הגרות אם יש חשש לקידושו... אבל אם היה רב ארטאדקסי שמסתמא עשה הטבילה כדין... מ"מ הא ודאי לא קבל המצוות כלל שזהו עיקר בהגרות וגם שתהיה קבלת המצוות בפני ג' כשרים, דהא ראינו שלא נזהר מאיסורי התורה והמצוות אפילו יום אחד שלכן אף שאמר בפיו שמקבל מצוות ברור שלא היה בלבו כן". וכן כתב באבהע"ז ח"ד סי' עח: "ואף אם היה נעשה גר אצל ב"ד שומרי תורה מכיוון שלא היה אף שעה אחת ששמר מצוות התורה הרי לא קבל מצוות כלל שאינו גרות".

19. ראה מנחם פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה עמ' 356 ואילך; הרב פישר, גר המתגייר עמ' 138 הערה 77; הרב בראלי במאמרו הנזכר בהערה 13, עמ' 41-43.

20. ראה הרב בראלי (במאמרו הנזכר בהערה 13, עמ' 42): "על כן נראה שע"פ שיטה זו צריך לחלק בין גר סתם לגר שהתגייר לשם סיבה זרה... הגמ' מדברת על גר סתם, ועליו אין הכלל הוכיח סופו וכו' חל כלל, ואפילו אם מיד בעלותו מן המקווה חזר בו אין גיורו מתבטל... בגר סתם תחילתו הייתה אמירה שמקבל עליו את כל המצוות, ובאותה שעה לא הייתה לנו כל סיבה להטיל ספק בכנותו אמירתו, ולכן סופו שאינו מקיים מצוות מהווה אומדנא בלבד שגם בתחילתו לא התכוון לקבל באמת, אך אומדנא זו אין בכוחה לעורר אפילו ספק על הגיור. לעומת זאת בגר שהתגייר לשם דבר חיצוני, גם בתחילתו, כשאמר שמקבל על עצמו, הטלנו ספק בכנותו שהרי ידענו שלשם דבר אחר הוא מתגייר, ולכן אם בסופו, זמן קצר אחרי טבילתו, הפסיק לשמור מצוות, אמרין הוכיח סופו שגם בתחילתו לא קיבל

שמה הגרות אינה אמיתית ובכל אופן מגיירים – במקרה כזה הגר צריך להוכיח צדקותו; אך כאשר אין לבית־הדין חשש הוא גר – גם אם חזר מיד לסורו.²¹ פינקלשטיין (עמ' 358) טוען כי הרב פיינשטיין נזהר מלנקוט בשיטתו זו למעשה ורק צירף אותה למקרים שבהם חשש כי דייני הגיור הם רפורמים או קונסרבטיבים (אגרות משה אהע"ז ח"ג ס"ד; אהע"ז ח"ד ס"י עח).²² בגיור שנעשה בבית־דין כשר, הוא נזהר, כפוסקים אחרים, מלבטלו אף אם היה חשש שהגרות לא בוצעה כהלכתה, שהרי צריך כאן אומדנא דמוכח שאין הגר מעוניין בשמירת מצוות כדי שהגרות לא תתפוס וזה אינו קיים בבית־דין כשר, שהרי חזקה על בית־הדין עצמו שבדק ועשה הכול כהלכתו.

שיטה חמישית בהבנת דברי הרמב"ם היא שיטתו של הרב זולטי (קובץ תורה שבעל־פה תשל"א עמ' מ-מג).

להבנתו, דברי הרמב"ם "חוששין לו" חופפים לדברי הריטב"א המטעים שגיור לשם אישות חל כי "חזקה אגב אונסו גמר וקיבל". ומכיוון שכך חלות הגרות היא מדין חזקה אך אינה ודאית אלא מדיני רוב (רוב הגרים במצב כזה חזקתן שאגב אונסן גמרו וקיבלו), חזקה המחייבת את החברה להתייחס אליו כגר. לדבריו, קשה לאמוד את כוונתו האמיתית של גר המתגייר ממניע של "לשם אישות" – האם הוא מפנים את מחויבותו הדתית וישמור מצוות, ואם כן אז גרותו חלה, או האם בתוך תוכו אין הוא מעוניין לקיים מצוות, ובניגוד להצהרתו כוונתו האמיתית אינה לשמים ולא קיבל על עצמו בכנות גרות, אז כלפי שמיא גליא שאינו גר. ואמנם כלפי ארעא שאין יודעים אם קיבל או לא בלב שלם מתייחסים אליו כגר מדין החזקה, ולכן קידושיו וקידושין ומחזירים לו אבדתו. ומטעם זה קיימו שמשון ושלמה את נשותיהן שהרי בדיני אדם הגרות חלה, אך מכל מקום הכתוב קראן נכריות כי כלפי שמיא היו גויות. וכתב שם שאם גר כזה חזר לסורו הגרות בטלה או יותר נכון התברר שגם בדיני ארעא היא לא חלה מעולם, וכדבריו:

מצוות באמת, וגיורו בטל למפרע". ולפי זה נצטרך לומר שגיור נשות שלמה היה לשם ה' ולא לשם אישות.

21. גר המתגייר הנזכר לעיל הערה 19, עמ' קע-קעא.

22. וכדברי הרב פיינשטיין (אגרות משה אבהע"ז ח"ג, ד): "ואף אם נתעקש לומר שעדיין איכא קצת ספק... שלכן איכא קצת ספק שמה קבל עליו מצוות בעת שאמר לפני הב"ד שמקבל וחזר בו אח"כ שקידושיו קידושין, הרי איכא ס"ס: ספק שמה הלכה דצריך הטפת דם ברית וכיון שלא עשו הרי אינו גר אף אם טבל וקבל מצוות, ואם א"צ הטפת דם ברית הרי הוא ספק שמה לא קבל מצוות ושכן גם נוטה יותר שלכן אינו גר אף שליכא חסרון מצד הטפת דם ברית".

ונראה לפי המבואר שהמתגייר לשום דבר, הריהו גר רק מדין רוב, אבל אינו ודאי גר. ולגבי דיני ממונות אינו כישראל להוציא ממון מחזקתו, אם כן כשלא נתברר צדקותו וחזר לסורו הוכיח סופו על תחילתו, שלא היה ודאי גר, ולכן אסרינן יינו אפילו למפרע קודם שחזר לסורו. כיוון שגם לפני שחזר לסורו לא היה גר ודאי אלא רק מדין רוב.

בניגוד לדברי הצפנת פענח הנ"ל, לדעת הרב זולטי הגרות הזאת מתחילתה לא חלה בצורה ודאית (אמנם היה חיוב הלכתי להתנהג עם הגר כמי שהתגייר, אך לא הייתה ודאות שהגרות עצמה תופסת), ממילא לשיטתו בשלב מאוחר, לאחר שהגר חזר לסורו, חל בירור שמלכתחילה הגיור לא חל. וזאת לעומת שיטת הצפנת פענח שהגיור חל ופקע.

סיכום שיטות האחרונים בהבנת הרמב"ם, והאם ניתן להפקיע גרות

א. כמעט כל מפרשי הרמב"ם סבורים שדבריו "שכל החוזר מן העכו"ם בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגרי הצדק" וכן "היו בית דין הגדול חוששין להם... עד שתראה אחריתם", וכן דבריו גבי נשות שמשון ושלמה שהוכיח סופן על תחילתן וכו' אינם כשיטת המרדכי שגרות המתגיירים לשם דבר היא ספק גרות ותלויה בהמשך התנהגות הגר. אלא לדעתם הגרות חלה תמיד, ומעמדו של הגר הוא כישראל בכך שקידושיו קידושין ומצווה להחזיר לו אבדתו. אך אינו במעמד גר צדק, ולכן חוששין לו ואין משיאין לו אישה. הרב הרצוג הרחיב וטען שהחשש הוא רק חומרא וגדר של סייג ומטעם זה נמנעים מלהשיאו אישה אך מן הדין הוא גר גמור. ברור שלשיטות אלה אי אפשר להפקיע את גרות המתגייר לשם אישות אף אם יחזור לסורו.

ב. בעל אגרות משה סבור שמעמדו של הגר ושאלת הפקעת גרותו נקבעות לפי התנהגותו בסמוך לתהליך גיורו. אם תכף לגרותו חזר לסורו היא בטלה שהרי אנו סהדי שלא התכוון להתגייר, אך אם חזר לסורו לאחר זמן הגרות אינה פוקעת. פינקלשטיין העיר שבעל אגרות משה נזהר מלהסתמך על סברתו זאת באופן מעשי אלא בצירוף טעמים נוספים.

ג. בעל האמרי יושר והאחיעזר זיהו את דברי הרמב"ם עם שיטת המרדכי, ולדעתם גר שלא התבררה צדקותו – גרותו בספק. אך הבנתנו היא שגם לשיטות אלו אי אפשר לבטל הגרות והגר נמצא במצב של חשש תמידי עד שתתברר צדקותו, אם לא מתבררת צדקותו הגרות אינה מתבטלת, אלא ממשיכים לחשוש לו.

- ד. בחזון נחום כתב שמדברי חכמים יש לחשוש תמיד שהגרות חלה אף אם חזר הגר לסורו.
- ה. בעל צפנת פענח סבור שגר המתגייר לשם דבר וחזר לסורו גרותו בטלה מעיקרא.
- ו. מדברי הרב ז'ולטי נראה כי לדעתו בגר המתגייר לשם דבר הגרות חלה מדיני רוב, ולכן בדיני אדם יש לחשוש לקידושיו ולהחזיר לו אבדתו. אך כלפי שמיא ידוע שאינו גר, ולכן קרא הכתוב לנשות שלמה נכריות. ואם חזר לסורו גרותו בטלה, ויינו נפסל למפרע.
- ז. ממכלול הדברים במאמר זה נראה כי קשה לבטל גרות. לא גרות שנעשתה על ידי בית־דין כשר (וזאת אף שמניע הגיור היה זר) וגם לא גרות שנעשתה בבית־דין מפוקפק אם היא הוחזקה במהלך השנים על־ידי רבני ישראל, בתי־דין או בציבור עצמו. רק כשמתברר כי "מעשה הגיור" לקה בחסר (כלומר קיימת אומדנא דמוכח שאין כוונת הגר לשמור מצוות או נעשה בבית־דין רפורמי) הגיור בטל.